

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора історичних наук, доцента
Боднарюка Богдана Михайловича
на дисертацію Водька Владислава Ігоровича
на тему “Ідейно-політична боротьба в Церкві Римської Сирії
30-40-х рр. V ст.”, подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 032 “Історія та Археологія”**

Актуальність теми дисертації та зв’язок дисертаційної роботи з напрямками наукових досліджень

В історії християнської догматики, східної патристики й православної аскетичної практики активна полемічна діяльність сирійського чернецтва та кліру протягом першої половини V ст. відіграла, як відомо, одну з ключових ролей. Одночасно, церковна інституція візантійської провінції Римська Сирія здійснювала достатньо вагомий вплив на релігійні процеси, пов’язані з формуванням новозавітної ортодоксії (в межах вирішення складного “христологічного питання”).

З іншого боку, духовно-світоглядні традиції й етичні надбання сирійців-християн епохи Пізньої Античності (у Східній Римській імперії вона тривала до початку VII ст.) стали своєрідним ментальним підґрунтям у вимірі цивілізаційних характеристик та етнічної ідентифікації. Початковим центром культури сирійців була держава Осроена зі столицею в Едессі (Урхе), котра виникла за доби еллінізму у північно-західній Месопотамії. В Осроені зазнала становлення (остаточної писемної фіксації) і сирійська літературна мова, що склалася на основі центрального арамейського наріччя семітської мовної групи.

У подальшому, з появою та поширенням християнства на Сході в II-IV ст., сирійський церковний чинник набуває за багатьма ознаками симптоматичної ваги. Разом з тим, у перші десятиліття V ст. він

перетворюється на певний соціокультурний лакмус, покликаний визначити владні імперські тенденції в регіоні й політичні доміанти східних патріархів.

В цьому контексті органічно актуалізується дослідницька проблематика поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії (в галузі історії) дисертаційної роботи В.І. Водька на тему “Ідейно-політична боротьба в Церкві Римської Сирії 30-40-х рр. V ст.”, з огляду на гостре й майже безкомпромісне конфесійне протистояння, притаманне сучасному українському соціуму.

Дисертація В.І. Водька виконана в межах двох фундаментальних науково-дослідних тем кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова – “Дослідження інтелектуальної історії Європи (від Античності до Ранняго модерного часу)” (номер державної реєстрації 0113U002694) в 2015-2017 рр., й “Європейська політична традиція: теорія та практики (V ст. до н.е. – XVII ст.)” (номер державної реєстрації 0118U006477) 2018-2020 рр.

В руслі даних тем особисто автором досліджена догматична специфіка ідейно-політичної боротьби в Церкві Римської Сирії, яка точилася у період між скликанням двох Вселенських Соборів – Ефеського та Халкидонського, й під час їхньої роботи.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій

Обґрунтованість й достовірність наукових положень і висновків, сформульованих дисертантом, підтверджуються проведенням комплексним аналізом наявної джерельної бази, залученої тематичної історіографії, використаного фактологічного матеріалу (подієвих реалій), орієнтованим на відображення та осмислення багатогранної мотиваційної складової і етно-регіональних особливостей християнського загалу Римської Сирії.

Необхідно відзначити, що автор фахово класифікував й всебічно охарактеризував достатньо великий корпус писемних джерел – агіографічні

твори, акти Вселенських Соборів й акти мучеників, постанови помісних соборів, юридичні опуси (імператорські кодекси, декрети, едикти), церковний наративний масив, світські історичні хроніки, взірці епістолярного жанру, теологічні трактати святих і Отців Церкви, апокрифи, тексти проповідей, різного роду теологічні компендіуми, полемічні твори, чернечі Статути тощо.

Так само панорамно та змістовно дисертант висвітлив історіографію по визначеній проблематиці. Автор продемонстрував належну дослідницьку обізнаність у доробку як французької, італійської, англійської та німецької історіографії різних історичних епох, так і сучасної американської, української й російської історіографії, не ігноруючи досягнення радянських вчених.

Крім того, достовірність результатів дисертаційної роботи забезпечено поєднанням загальнонаукових та низки спеціально-історичних методів дослідження: критичного, типологічного, компаративного, генетичного, квантитативного, деяких інших.

Об'єкт, предмет, мета і завдання роботи в цілому логічно пов'язані; вони виокремлюють та фіксують коло досліджуваних питань. Інші структурні компоненти Вступу також окреслюють й репрезентують поле наукового дослідження. Означені складові формують необхідне підґрунтя для переконливої аргументації зроблених автором виважених узагальнень, резюмуючих висновків і теоретичних положень. Загалом, дисертаційна робота В.І. Водька характеризується чіткою структурованістю, послідовним викладом матеріалу, змістовністю авторських характеристик, методичною завершеністю, широкими історичним ретроспекціями.

Повнота викладу наукових положень та висновків дисертаційного дослідження в опублікованих працях

Результати дисертаційного дослідження повністю представлені в наукових працях, які відповідають вимогам МОН України. Основні положення і наукові результати дослідження опубліковано дисертантом самостійно у 10 публікаціях, в тому числі: 3 – у фахових виданнях України; 1

- в наукових виданнях інших держав, які входять до Європейського Союзу; 6
- в інших виданнях.

Аналіз змісту Анотації засвідчує її відповідність основним положенням, які викладені у тексті дисертації. Анотацію подано автором українською та англійською мовами. Вона є узагальненим стислим викладом основного змісту дисертаційної роботи.

Отже, дисертантом дотримані всі вимоги МОН України щодо кількості публікацій; зміст опублікованих результатів відповідає тим, що містяться в дисертації й Анотації, а основні положення дослідження пройшли всі передбаченні види апробації: вони опубліковані та обговорені на конференціях різних рівнів.

Аналіз змісту дисертаційного дослідження та опублікованих статей вказує на дотримання автором вимог академічної доброчесності. В роботі є посилання на джерела інформації при використанні тверджень, точок зору, наукових позицій, концептуальних думок й тлумачень, та надано достовірну інформацію про методичний інструментарій і результати дослідження. Анотація та текст дисертації оформлені відповідно до вимог, встановлених МОН України.

Наукова новизна одержаних результатів

В дисертаційній роботі В.І. Водька об'єктивно, коректно і системно сформульовано та обґрунтовано низку положень та висновків, що мають наукову новизну та практичну значимість.

В аналізованому дослідженні дисертантом вперше, крізь призму історичної пам'яті, розглядається сирійська християнська ідентичність (с. 104-109). Відповідні міркування, судження й констатації подаються в діапазоні психологічних та генетичних реконструкцій, притаманних культурній антропології (с. 110-116). Так само автор вперше визначив роль – на рівні світоглядного архетипу – локальної релігійної ідентичності, котра сформувалася в стінах Антіохійської школи богослов'я (с.91-95).

Дисертант уточнив стрижневі (доленосні) події, пов'язані з релігійною історією Римської Сирії 30-х – 40-х рр. V ст. (с. 74-77). В.І. Водько, в руслі аналізу ментальних проявів індивідууму, з'акцентував увагу на витоках і обставинах (причинах) амбітного протистояння, яке розгорнулося в Едессі між Івою та Раввулою, й їхніми фанатичними прибічниками, симпатиками та послідовниками (с. 123-125).

У дослідженні виявлено характер політики візантійських імператорів стосовно церковно-політичних конфліктів на периферії Імперії (с.155-158). Крім того, в дисертаційній роботі доведено, що кінцевою метою заходів з боку імператорської влади було досягнення церковної злагоди (с. 130-134). Разом з тим, автором доведено існування ще одного впливового мотиваційного компоненту: сенс (сутнісні підвалини) церковно-політичної боротьби в Сирії тієї епохи з точки зору спонукуючої основи мав не лише суто теологічну складову, а й фактор ідентичності (с. 143-147).

Дослідницький вектор автора, належним чином присутній в роботі, не залишив поза увагою і такі важливі аспекти, як стосунки (контакти) офіційної Церкви з регіональними сектантськими угрупованнями та єретичними рухами, форми сирійського аскетизму (стовпництво, юродство), особливості взаємин кліру Римської Сирії зі столичною владою (імператорами та патріархами), засудження на П'ятому Вселенському Соборі в Константинополі (за врядування Юстиніана) т.зв. вчення про “Три глави” (с. 162-167).

Теоретичне та практичне значення наукових результатів

Дисертаційна робота В.І. Водька має як теоретичне, так і практичне значення. Сформульовані в дисертації висновки та окремі концептуальні положення, які є творчим внеском й дослідницьким здобутком автора, сприяють подальшому розвитку історичної науки. Разом з тим, положення дисертаційного дослідження можуть бути використані в сучасному науково-педагогічному процесі.

Зокрема, теоретичні твердження й констатації, а також сформульовані авторські візії та постульовані рецепції можуть бути використані при читанні курсів з історії раннього християнства, історії Древної Церкви, історії Візантії доби Пізньої Античності в рамках програм вищої професійної освіти; крім того, – для створення спеціальних курсів з історії Вселенських Соборів, історії християнського чернецтва, історії Антіохійського патріархату.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Поряд із зазначеним вище, вважаємо за необхідне вказати на низку недоліків, дискусійних моментів та огріхів, врахування яких може сприяти підвищенню рівня подальшої науково-дослідної роботи В.І. Водька з означеної проблематики.

1. На нашу думку, в самій назві дисертації словосполучення “ідейно-політична” боротьба – з точки зору прямої проекції на церковно-релігійні й чернечо-клерикальні реалії виокремлено епохи – значною мірою є радянським методологічним кліше в контексті марксистського формаційного підходу, який на перше місце ставить, як відомо, не духовно-етичні, моральні, світоглядні чи культурні складові життєдіяльності соціуму, а політичний та економічний “базис”.

Ототожнення автором “ідейної боротьби” з духовно-релігійним (догматичним) протистоянням в сирійському церковному середовищі виглядає недостатньо переконливо.

2. На наш погляд, дисертантові варто би було дещо підкорегувати назви деяких підпунктів роботи. Наприклад, назва підпункту 2.2. (с. 88) викликає низку запитань: інтелектуальна *традиція* (?), богословська *традиція* й аскетична – принципово відмінні?; вони мають власне (окреме) сутнісне чи феноменологічне підґрунтя?; в чому тоді особливості?; хіба існували різні християнські (євангельські) духовно-світоглядні пріоритети у їхніх носіїв та захисників? Далі, підпункт 3.1. (с. 121) декларує смисловий алогізм – “протистояння *навколо*” (?); стилістичною хибою є й дефініція “*фігура*

Несторія” (замість *особа* чи *постать*). У підпункті 3.2. (с. 142) формулювання “боротьба *щодо*” замість *за* або *навколо*, – теж є стилістичною огріхою, як і зайва (неодноразово повторювана) фіксація хронологічних рамок, вже визначених в назві дисертації.

3. Рядом недоліків позначений Вступ (с.14-19) роботи. Зокрема, крім використання сучасних політологічних дефініцій (“центральна влада”, “ворогуючі партії”, “сепаратистські налаштовані інтелектуальні еліти”, “рушійні сили”), які в тексті виглядають дисонуючими модернізаційними вкрапленнями, – автор декларує деякі твердження, у подальшому не реалізовані в дисертаційних розділах.

Наприклад, не були розглянуті у бажаній повноті ні культурні, ні економічні фактори (с.15). Так само у Вступі зустрічаються невдалі вирази: “буде зроблено аналіз” (с.15), “з’ясувати (?) емоційний стан учасників суперечок” (с. 17), “різні церковні партії” (с.17), “список вивчених джерел” (с. 19), “завершення досліджуваної боротьби” (с. 19).

4. З нашої точки зору, ряд структурних компонентів Вступу дисертант сформулював надто розпливчасто, без належної конкретики. Так, термін “*конфесійна специфіка*” (с.15) передбачає наявність в Сирії V ст. релігійних конфесій, хоча останні як організаційно-інституціональні утворення виникли лише у XVI ст. – в епоху Реформації; потребує авторського пояснення “*структура (?) історичної пам’яті*” (с.15); також залишається незрозумілою відмінність “*становлення християнської доктрини*”, яка фігурує в Об’єкті дослідження (с. 16), від “*формування загальнохристиянської доктрини*”, котра фігурує в Предметі дослідження (с.16), – чи автор вважає, що процес формування останньої безпосередньо відображає саме ідейно-політичну боротьбу в Сирійській Церкві у V ст.?

Крім уточнення Об’єкту й Предмету, подібного уточнення потребують Хронологічні рамки роботи (с. 19), оскільки значна частина викладеного матеріалу апелює до історичних подій та процесів II-IV й другої половини V – першої половини VI ст. (в руслі авторських ремінісценцій). Римська Сирія як

територіально-адміністративна одиниця Візантійської імперії теж чомусь не фіксується.

5. В джерельній базі дисертантом згадуються археологічні артефакти (с. 20), проте, в роботі вони не використані. Аналізуючи історіографію, автор не згадав низку фундаментальних трудів по темі. Прикладом можуть слугувати наступні видання: В. Болотов “Історія східних патріархатів” (М., 1994) та “З історії Церкви Сіро-Іерусалимської” (“Христианское Чтение” за 1899 р.); А. Лопухін “Несторіани або сірохалдеї, їхнє походження, історія ...” (СПб., 1898); В. Райт “Стислий нарис історії сирійської літератури” (СПб., 1902); П. Сладкопєвцев “Древні Сирійські обителі та святі подвижники, що їх уславили”. Ч. I та II. (СПб., 1902); М. Хітрово “Життя пустельних отців” (СПб., 1898); М. Поснов “Гностицизм II століття і перемога християнства над ним” (Брюссель, 1994); Я. Пелікан “Християнська традиція: Історія розвитку віровчення”. Т. 1-2. (М., 2009); Н. Пігулевська “Сирійська середньовічна історіографія” (СПб., 2011); А. Муравйов “Християнський Схід напередодні арабського завоювання. Сирійський світ й цивілізаційні процеси у V-VI ст.” (М., 2020).

6. В самому тексті дисертації теж зустрічаються невдалі або неоднозначні вислови: “*класи джерел*” (с. 20) (типи чи категорії?); “*письмові джерела*” (с. 20-21) (писемні?); “*ключовий богослов*” (с. 33); “*центр тяжіння (?) сирійських інтелектуалів*” (с. 71); “*демократичні інститути, такі як інститут єпископів (?)*” (с. 73); “*суспільна (?) партія (?) чернецтва*” (с. 77); “*батько Церкви*” (Отець Церкви ?) (с. 89); “*етно-конфесійна ситуація ... була різноманітною*” (як це?) (с. 88); “*грузинське християнство*” (с. 98) (а хіба було вірменське, болгарське, сербське, молдавське?); “*ідейно-політична боротьба Третього Вселенського Собору* (с. 100) (до того ж – хіба демонстрація *пієтету* Феодосієм II аскетові Симеону Стовпнику є доказом чи елементом боротьби?, – як зазначає дисертант); “*політичний устрій навколишнього світу*” (?) (с. 104); “*міжпартійний діалог*” (?) (с. 135) сирійців з александрійцями.

7. Тімофеаністи (с. 87) не виступали *усвідомлено* саме проти *системи* соціальної нерівності, пануючої (юридично затвердженої) в Імперії; це – штучна ідеологема радянської історіографії, яка витікає з наявності в *будь-якому* суспільстві класових антагонізмів й класової боротьби.

8. Суто теологічні суперечки не є, на наш погляд, безсумнівним або апіорним соціокультурним чинником. Прямо пов'язувати “локальну ідентичність” з богословською “ідентичністю” (скоріше – позицією чи доктриною) – не виглядає переконливою авторською констатацією, оскільки вона позбавлена належної наукової аргументації. Крім того, дискусійним, з нашої точки зору, залишається питання: якщо християнська догматика в її канонічній і не канонічній варіативності дійсно вплинула на історичну пам'ять сирійців-християн, а та у свою чергу сприяла набуттю сирійцями в середині V ст. *остаточної* (?) ідентичності (за висловом самого дисертанта – “пізньюантичної сирійської християнської ідентичності”), – то тоді виходить, що до християнізації вони *не мали* (?) власної сформованої ідентичності (а ким же вони себе усвідомлювали раніше?).

9. У Висновках, на початку, міститься багато недоречної, з нашої точки зору, декларативності (с. 171-172) й зайвих констатацій, позбавлених ознак аналітичності (наприклад – виокремлення елементів богословської складової). Так само автором бажано би було згадати причини, які у підсумку призвели до порівняно легкого завоювання Сирії Арабським халіфатом.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Владислава Ігоровича Водька на тему “Ідейно-політична боротьба в Церкві Римської Сирії 30-40-х рр. V ст.” виконана на належному науково-теоретичному рівні та є самостійною завершеною науковою роботою, в якій отримано нові, науково обгрунтовані результати відносно соціально-релігійного й духовно-світоглядного протистояння, існуючого в другій чверті V ст. в сирійській християнській спільноті.

Дисертаційна робота написана науковим стилем, фактологічні матеріали викладені у логічній послідовності, дослідницькі Висновки мають авторську обґрунтованість; вони позбавлені будь-якої заангажованості, кон'юнктурності та упередженості. Анотація розкриває основні положення та висновки роботи, є ідентичною дисертації за структурою та змістом.

Сам зміст дисертаційної роботи відповідає обраній автором темі, забезпечує досягнення поставленої мети та реалізацію завдань дослідження. Ступінь наукової новизни отриманих результатів, теоретичне і практичне значення, достовірність сформульованих висновків, актуальність теми дослідження дозволяють констатувати, що в цілому дисертаційна робота відповідає вимогам, встановленим Порядком проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06. 03. 2019 р. № 167, а її автор – Владислав Ігорович Водько – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 “Історія та Археологія”.

Офіційний опонент:
професор кафедри Всесвітньої історії
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
доктор історичних наук, доцент

Б. М. Боднарюк

